

LASIĆEV ONTOLOŠKI STRUKTURALIZAM KAO METODA

Cvjetko Milanja

(Odsjek za kroatistiku, Filozofski fakultet – Zagreb)

U ovom radu, koji je “opis” Lasićeve metode ontološkog strukturalizma, pokušavaju se pronaći aporije i pokazati kako se teško može govoriti o književno-znanstvenoj metodi u užem i strogom smislu riječi, s jedne strane, te dijaloga “gospodara i roba” u širem smislu riječi, s druge strane, zbog teškoća što je “pozicija” subjekta, u “pripovjedno-filozofskom” smislu, utemeljena u transcendentnom označenom, odakle i potječu temelji aporije.

Ključne riječi: Stanko Lasić, ontološki strukturalizam, metodologija

Ovaj rad o metodi Stanka Lasića zamišljen je trodijelno; u prvom je dijelu potrebno kritički prodiskutirati znanstvenu i stručnu literaturu o Lasićevu djelu, točnije one radove koji se dotiču (i koliko se potiču) načelnih metodoloških pitanja, kao primjerice teza o znanstvenom iznevjeravanju znanstvenog žanra (Frangeš, 1994), o potpunom vladanju metodologijom koja je postmoderne skripture (Visković, 1994: 40), što će se ovom diskusijom kušati dovesti u pitanje, ili tezom da metodološka strogost nije odlika Lasićeva mišljenja pa je ona bliža “romanesknom” (Solar, 1994: 45), kojoj sam tezi i sam skloniji, ali ću je kušati radikalizirati, te potom odnosa totalizirajućega Subjekta (Lasićeve “metode”) i Drugoga, koji se ponaša u doslovnom smislu hegelovski (odnos Gospodara i Roba; usp. Biti, 2007:9–14), pa u strogom

smislu, držim, i ne spada u književno-znanstvenu metodu nego u filozofsku poziciju “usmrćenja drugoga”, pri čemu je nadalje razvidno uplitanje subjekta “pripovijedanja”, čime je Lasićeva *Krležologija* opterećena, i od “strove” metode čini fluktuabilno “polje”. U drugom dijelu riječ je o “opisu metode” kako je sam Lasić tumači; a u trećem bi, pak, trebalo podastrijeti “kritiku metode” kao i kritiku filozofske pozicije “smrti drugoga”, njenu utemeljenost i validnost, navlastito s obzirom na Hegela, te Lasićeve “korekcije” Hegela Sartreom i drugim “učiteljima”, jer bez obzira što Lasić Hegelovu trijadu “svodi” na paralelogram riječ je o “putovanju” modusa, strukture od jednostavnijeg do savršenijeg stadija, pače i do punine u metastrukturi, koja “upija” i “mete” sve “protivnike”. Valja odmah napomenuti da se u ovom zborniku podastire samo drugi dio rada, pa je dakle riječ o “opisu metode”, pri čemu je razumljivo da taj opis nije samo puka deskripcija nego u određenoj mjeri ujedno i kritička “pratnja” te deskripcije. Model te “pratnje” mogao bi biti sličan Derridaovoj diskusiji s Husserlom (usp. Milanja, 1996: 126–142).

Ako izuzmemo rani Lasićev rad o Barčevoj metodi (1955: 3–69), o čemu sam već referirao na jednom znanstvenom skupu o Stanku Lasiću (Milanja, 2007: 15–20), i u kojemu radu bi se tek u prvim začecima mogla prepoznati Lasićeva metoda koju je primijenio u proučavanju Krležina djela, te ako stavimo trenutno u zagrade Lasićevu strukturalističku fazu, a koju ćemo morati uključiti kad bude riječ o “kritici metode”, tada je tek u djelu *Mladi Krleža i njegovi kritičari* (1987: 212–241) Lasić pojasnio metodu, pa valja uzeti u obzir i taj kontekst, predmet Krleža, kojemu bi ta metoda trebala biti najprimjerenija, kako on drži. Uostalom, nije li Lasić, lukavo i zato naslovio taj rad “Krležologijom”, jer mu je tako “predmet” odredio “metodu”, iako bi metoda trebala biti neovisna o predmetu. Međutim, ipak neka načelna stajališta postaju i općenačelna metodološka orijentacija Lasićeva pristupa književnosti.

Dakle, prema Lasiću, a to je gotovo prius – koji i krije temeljnu aporiju (prema Lasiću aporiju, jer prema mojemu mišljenju transcendentalno označeno je predkonstitutivni element konstituiranja uopće) – što valja stalno imati na umu, nazvao bih to transcendentalno označeno, teza je da sistem počiva na “principu strukture kao slobode” (Lasić, isto: 213), uz napomenu da Lasić ne poima pojam “strukture” u smislu neke od formalističkih ili semiotičkih metoda znanosti o književnosti u kojima je termin “struktura” definiran jednoznačno, što je i potrebno ako želimo operirati nomenklaturom koja će biti jasna i značenjski jednoznačna, i koje metode – formalističke – su “jedino” moguće u pristupu književnom djelu, nego pod “strukturom”

misli “autonomni duhovni organizam” (isto: 213), a kasnije ćemo vidjeti da pod tim podrazumijeva pojam “čovjeka”, dakle biće sa svojom povijesno-društvenom determinacijom, uvjetovanošću, i antropološko-ontološkom datošću, pri čemu je najrelevantnije određenje kategorija slobode kao takve, a ostvaruje se u odnosu prema sistemu. Pojam “uvjetovane slobode” zasad ostavimo također u zagrade. To je jasno iz slijedeće premise: kako struktura tendira da se ostvari u punoći, to jest dostigne svoj totalizirani totalitet, ona se time dovršuje, što predstavlja i kraj kretanja, pa tako – prema Lasiću – doživljuje svoju savršenu točku. Ja bih rekao da je to njen kraj, stanovita smrt, pa je “pobjeda” strukture u stvari smrt, pa i dakako smrt drugoga. Sluteći to Lasić je sklon mišljenju da struktura ne može postati Struktura, i da je ta svijest (takva samospoznaja) jedina pobjeda strukture. Ako je taj huserlijanski samospoznajni akt jedino relevantan, tada u drugi plan padaju modaliteti, odnosno četiri bitna arhetipa (simplifikacija, ekstatičnost, disperzija, harmonija), jer su oni sami takorekuć priručni “mediji” kojima se jedino važna “intencija” ostvaruje, odnosno ti “mediji” su različite tehnike (“stilovi”, načini posredovanja) – treba ih u doslovnom smislu tako shvatiti – iako još nisu stilske paradigme u poetičkom smislu, što će se kasnije pokazati, a što Lasiću umnogome nedostaje. To već implicira da je Lasić primjerice bliži N. Fryeu, (ili Jungu), nego bilo kojoj ideji povijesti književnosti koja vodi računa o *evoluciji* stilskih paradigmi, a koji su njeni pravi predmeti. To dokazuje da Lasić “prebacuje” realizaciju struktura na antitetično polje konflikta identiteta i alteriteta, prebacuje je dakle na područje stjecanja ontološkog statusa, to jest vraća se Hegelu “prepjevavajući” ga samo na drugi način. Tu su čak i opaske o mimezisu u biti nedostavno precizirane, jer se ne radi o prijepisu stvarnosti nego o *književnom* “prijepisu” stvarnosti, te se tako literarna struktura “vraća” sebi samoj, na što upućuje i njena (auto)konstrukcija. Pri tom nije uputno zaboraviti da je njeno “gradivo” u najmanju ruku jezik, pa je i ona u tom smislu dvostruko ovisna: o predmetu koji nije njen, i o materijalu koji također nije njen. Ona je uvjetovana nečim transcendentnim, ne samo književna struktura – a Lasić izričito veli “literarna struktura” (isto: 214) – nego čak i struktura u širem smislu, dakle čovjek, biće, jer i on ima svoje transcendentalije – ovdje konkretno: jezik, kultura i civilizacija, nacija, društvo, povijest, rodnost, i drugo. Da ovakvo, naše, čitanje Lasićeve “metode” u najmanju ruku nije promašeno, dokazuje eksplicitna Lasićeva teza da svaki arhetip “na svoj način rješava *isti* ontološki problem” (isto: 214), zato je posve normalno da tako poimano ontološkô isključuje bilo koji mimezis, ako se on shvaća kao “puko” oponašanje, odnosno *izvanjsko*.

No, upravo u tome jest najveća kušnja Lasićeve “metode”, jer kako uključiti povijesno-kulturno “izvanjsko”, koje u svakoj epohi donosi “literarnoj strukturi” nešto posebno koje ona uključuje u svoju konstrukciju, bilo da se to odnosi na prethodne umjetničke strukture (ono “unutarnje”), s kojima obično implicitno polemizira, ili se to odnosi na povijest, društvo kao područje “repertoara događajnosti” (ono “izvanjsko”), koji u najmanju ruku “hrani” percepcije o nečemu, ili je riječ o metahistorijskoj prerađevini koja književnosti služi kao “materijal” (ono “diskurzivno posredovano”), a da ne govorimo kako uključiti “izvanjakog roba” osim da ga se “usisa”. Čak i uz (samu) svijest o konstrukciji (umjetnosti), ta svijest računa (i) s “povijesnim konstrukcijama”. Prema tome, kad Lasić govori kako o mimezisu može biti riječ samo u smislu da svaki arhetip “oponaša”/realizira jednu od ontoloških formi (jedan od arhetipova), pa prema tome oponaša *sebe*, nameće se pitanje “čistoće” ontološkoga statusa, ne u smislu “čistoće”, ekstrakta, arhetipa, nego “čistoće”, oslobođenja od transcendentalija, kako je evidentno upravo u onih mislitelja, od Platona do Hegela i Sartrea, kojih Lasić slijedi. Vidjet ćemo kasnije da Lasić pada u zamku transcendentalnosti, iako bi to htio izbjeći, kao što, s druge strane, teza o autolegitimaciji strukture u biti je podignuta na stupanj totalizacije, i time u neku ruku “posvećena”, u smislu jedinoga načela, gotovo Apsoluta.

Lasića muči pitanje odnosa “imanente strukturalne povijesti i empirijske datosti” (isto: 215), ali i to “prebacuje” s obzirom na teleološko načelo i s obzirom na njegova četiri temeljna arhetipa. No, za naš horizont problematiziranja važnija je ideja *povijesti*, koju Lasić ne može samo tako zaobići, i koju pokušava “prekriti” tezom imanentne povijesti strukture, glede njena teleološkoga procesa, tako što svaka od tih struktura prelazi etape na putu vlastite realizacije do stupnja totaliteta. To se ostvaruje tako što je svaka od struktura na svom putu evolucija, čak donekle i u hijerarhijskom, jer ipak “putuju” u složeniji (savršeniji) modalitet, ali jamačno u procesnom smislu. To je proces transformacije, moglo bi se reći u Piagetovu smislu (Piaget, 1974), pri čemu se pojedini dijelovi (strukture) u tom procesu ne odbacuju kao prevladani nego i dalje supostoje kao koegzistentni. Međutim takva ideja “povijesti” isključuje teleološku koncepciju povijesti kao napredovanja (vrijednosti), a Lasić se stalno poziva na *telos*, bez obzira, ili upravo zato što se Apsolut ne može dostići; nije telos samo u Apsolutu nego i u putu, što Lasić doduše “zaobilazno” želi pokazati tezom da je “jedini” proces “zrijeenje strukture”, iako smjerom od simplificirane, preko ekstatične do disperzivne i harmonične strukture, što bi ipak, kako implicate proizlazi iz elaboracije,

bila i vrijednosna hijerarhija, jer je “upila” i “svladala” povijest “jednostavnijega” stadija; to uspijeva harmonična struktura, iako i njoj prijete ostale, pa nakon “dovršene” povijesti krug ponovno počinje, s time da hegelijansku samosvijest Lasić ovdje imenuje “metastrukturu” u kojoj struktura dolazi do “nesavršenoga savršenog znanja o sebi” (isto: 224), što je “čisti” Hegel. To je apsolut Logosa u smislu “apsolutnog znanja”, koje je izvedivo i primjenjivo samo na terenu spekulacije, teorije, a ne u konkretnim primjerima (što inače tvrdi Lasić), jer su oni složeniji i “nečistiji”.

Da Lasić ne može samo tako zanemariti odnos strukture i empirije dokazuje drugi dio ogleada koji je posvećen tom pitanju. No, stanovita aporija se javlja s obzirom na dvojako kretanje, način toga odnosa; prvi stavlja strukture u središte, a drugi empiriju. Naime, i kod prvoga, gdje je struktura dominantna, sasvim određena transcendentalija je jezik; jezik doduše kao sistem, ali je taj sistem čedo povijesnoga razvitka, dakle empirije; naime, svaka je gramatika u određenom smislu i “historijska gramatika”. Ovdje, za tren, zanemarujemo primjenu jezika glede logike žanra i stilske paradigme, pače i individualna govora, stila, de Saussureova *parole*, koja će se i Franku, pa dakle i Lasiću “potkrasti” u kategoriji nekazivoga, jer i on ulazi u “sistem jezika”. Drugo, neka literatura je određena, nacionalna književnost, pojedinačna, a ne opća, pa ona, recimo, “preferira” ovaj ili onaj arhetip, odnosno ovisno o stupnju njena razvitka, europeizacije, ideologije, različite funkcionalizacije, artistske, jezične zrelosti, itd.

Što, dakle, implicira teza o strukturi kao ishodištu, prema Lasiću. Prvo, konstituiranje *empirijske povijesti* nekog arhetipa pretpostavlja razrađenu imanentnu povijest strukture/arhetipa, što znači da je empirija transcendentalija deduktivne teorije; drugo, da ne bi bila zasuta empirijskom entropijom struktura empiriju ograničava na korpus u skladu s nekim od modela, žanra, stila; na taj se način, treće, proizvodi empirijska sinkronija čiji “nizovi” čine dijakroniju, to jest povijest, što je blizu teorije ruskog formalizma. Iz ovoga jasno, implicite, proizlazi ideja teleološke usmjerenosti, odnosno povijesnog etosa i telosa, ili vjernost procesu strukturiranja koji posjeduje svrhu. Važne su te deduktivno određene strukture (teorija) iz razloga da se sredi empirijski kaos. No, ta premisa prijete uniformiranju svođenja na nekoliko bitnih kulturnih modela – primjerice, jednostavnost, identitet, alteritet, mjera, koja odgovara igri, dubini, širini, skladu, primijenjene na Europu, Mediteran, Njemačku, Francusku, Englesku. Tako se reduciranim pojednostavljenjem, držim, ne bi mogle valjano protumačiti niti razlike u “hrvatskoj supstanciji”, koju – prema mojemu mišljenju – konstituiraju najmanje četiri

različita tipa. Kako ne bi pala u tu opasnost, struktura istodobno dok konstruira, osluškujući empiriju, pronalazi. Dakle, i ovdje na indirektan način Lasić mora priznati činjenicu empirije kao transcendentaliju. Riječ je jednostavno o opisu, objašnjenju, tumačenju. Inače, kad na jednostavniji jezik “prevedemo” Lasićevu sklonost spekulaciji, stvari postaju jasnijima, “metoda” ogoljenija, pa se njena (ne)znanstvenost bolje vidi, a filozofska arhetipska orijentacija evidentnija, kao i retorički višak.

Kako stoje stvari s odnosnom strukture i empirije ako se dadne prednost empiriji, u središtu koje je čovjek, odnosno egzistencija nasuprot esenciji. I čovjek ima svoju svrhu: slobodom do punine (Boga), pa je njegovom kretanju imanentan telos; no, kakvo kretanje, i kakav telos? Ovdje je vidljiva “zamka” u koju Lasić upada: on “polazi” od čovjeka da bi se odmah prebacio na književnost kao da se može učiniti formula čovjek=književnost, a prije će biti da je “čovjek” u književnosti, i s obzirom na “građu”, i s obzirom na književnu konstrukciju. Sada moramo promatrati “književnost”, a ne “čovjeka”, iako ćemo se na kraju morati vratiti čovjeku/strukтури, jer se Lasićeva “metoda” na tome “oslanja” i “gradi”, naime na ljudskoj slobodi koja se jednako kao i struktura ostvaruje u četiri fundamentalne mogućnosti, i dakako u njihovom “miješanju”. Međutim, paradoks je empirije, kako to Lasić prikazuje, opet u transcendentalnom, jer empirija “padom” u praksu, u empirijnost, određena je u svome procesu nastajanja i života jednom od mogućnosti struktura, shvaćenih kao vječnih esencija, pa nije riječ o tome da se empiriju realizira kao takvu, nego da je ona tu kako bi omogućila da se realizira struktura u jednom od svojih modaliteta. Dakle, opet je riječ o “transcendentalnom označenom” kao prvim i jedinim pred/konstitutivnim načelom konstituiranja. Iz ovoga proizlazi da je sloboda u biti iluzija, jer je ona određena, uvjetovana, a eventualno je prepušteno “slobodi” da “bira” jedan modalitet; a i to “bira” je pod znacima navoda, jer je i taj “izbor” određen i “sa strane” kulturno-civilizacijskog, i “sa strane” i društveno-povijesnog “napućivanja”, a “sa strane” pojedinca i psihogenetski, i “sa strane” jezika.

Ovdje Lasićeva teorija “pada” u onoj mjeri u kojoj je individua, pojedinačna empirijska datost, shvaćena kao “živi organizam” koji je “izvor svijeta” (isto: 236), ali je njegova realizacija ovisna o kontekstu, u kome akcidentalije mogu imati “svoj” telos, koji se ne mora poklopiti s telosom individue. No, kako je sve to u “planu” transcendentalnosti, i to postaje konstitutivna “nužnost”, pa dakle i “potreba” – ono što je “u skladu” s individuum. Nema, izgleda, i ne može biti “neposrednog odnosa” (isto: 236), na čemu Lasić inzistira, jer ga “usisava” transcendentalno, nema dakle “ne-

posrednog odnosa između individualnog tipa ontološke kontradikcije i strukturalnih mogućnosti u rješavanju te kontradikcije” (isto: 326), jer je individuum *biće posredovanosti* (što paradoksalno prozlaži iz njegove teorije) ne samo pukim pragmatičnim radnjama u kojima on jest “neko-ovo” i “neko-ono”, nego transcendentalijama čiju puninu bi trebao postići. Dakle, ipak je riječ o metafizici, u krajnjoj konzekvenciji.

Suočen s mogućnošću nesporazuma oko razumijevanja ontološkog strukturalizma, Lasić je u petom dijelu *Krležologije* osjetio potrebu da detaljnije objasni metodološki sustav na koji se oslanjao u analizi literature o Krleži. Dakle, ontološki strukturalizam Lasić sada želi izložiti “pregledno, jasno i koncizno” (1993: 140), razrađujući to u sedam poglavlja. Prvi se odnosi na terminološko pojašnjenje, a zapravo je riječ o modalitetima apsolutnosti, relativnosti, međuprožimanju metode znanosti o književnosti i nehijerarhičnom sistemu metoda, u koji, potomji, spada i ontološki strukturalizam, pri čemu je između pojma “znanost o književnosti”, “književno-znanstvena metoda” i “književno-znanstvena struktura” za Lasića znak jednakosti, te u skladu s tim zaključuje da je za ontološki strukturalizam znanost o književnosti metoda koja je književnoznanstvena aktualizacija strukture (usp., isto: 144). Druga teza do koje je Lasiću stalo jest ona koju smo susreli u ranom radu o Barcu, naime da je metoda struktura, s implikacijama da je metoda “sloboda, subjekt čija je teleologija antinomična” (isto: 145), pri čemu Lasić pod subjektom podrazumijeva “živi organizam s jasno određenim likom” (isto:145).

Ovdje mi se čini da Lasiću nedostaje precizniji znanstveni metajezik, dok s druge strane smeta terminološko-pojmovna nepreciznost. Ne samo da mu je metoda “živ organizam”, nego mu je i struktura subjekt, odnosno “različit individuum” (isto: 145); njemu su pojedinačno realizirane strukture primje-rice romaneskno, etičko, nacionalno, i slično, subjekt-strukture, pa se slično ponaša i književnoznanstvena struktura, koja se kao i svaka druga struktura nastoji dovršiti, ali to nikad ne uspijeva. Iako Lasić želi istaknuti tezu da metoda nigdje “ne postoji kao empirijski subjekt” (isto: 146) nego transcendentalno opće logičko načelo, njemu se u “ponašanju” te metode, budući da je ona ujedno i sloboda, u stvari ponašaju kao “empirijski subjekt”. Ovdje je osnovna Lasićeva zabluda u tome što se književna struktura, konzekventno metoda, ne poima kao konstrukt koji u tom slučaju ne bi imao “samostalan” život. Navedena zbrka nastaje iz izjednačavanja polja znanstvena metajezika i književna predmeta. To će nam postati jasnije ako promotrimo Lasićevu epistemološku shemu književnoznanstvene metode kao središnje

elaboracije navedene paradigme, ili drukčije rečeno morfologije teze subjekta koji je organska cjelina, a ne puki zbroj elemenata.

Lasić metodološku shemu naziva još i epistemološkom shemom, iako se iz njegove elaboracije nadaje da je ispravnije nazivati je metodološkom shemom, jer osim onog što Lasić naziva apriornost, u što ulazi znanje, ona se “iznutra” karakterizira i doživljajnim kompleksom i intencionalnošću, što u strogom smislu ne spada u epistemološko polje, jer izlazi “vani” prema objektu i prema subjektu. Lasić se ipak radije “privezuje” uz svoja četiri temeljna arhetipska oblika – “objektivna” deskripcija, deduktivna eksplikacija, analitička interpretacija, eklektička integracija – koje odgovaraju, odnosno realizacija su općih arhetipskih struktura – simplificirane, ekstatične, disperzivne i harmonične. No, ovdje se otvara najveća pukotina u Lasićevoj teoriji, jer prije navedena četiri osnovna arhetipska oblika epistemološkog reza nisu u strogom smislu znanstvene metode, nego su samo načini “obračuna” s književnim tekstom, iako načelno i uvjetno govoreći “objektivna” bi deskripcija bila bliža formalističkoj, a analitička interpretacija dekonstrukcijskoj ili hermeneutičkoj metodi. Takav način mišljenja i teorijske impostacije bliže su, ili analogne, N. Fryeu negoli strukturalizmu. Lasićevo “spuštanje” do razine konkretne metode ili idiolekta, ukazuje na empirijski karakter realizacije i prijepor empirije i logičkog načela, a sama priroda metode bitno ne ulazi niti je dopunjuje ili pojašnjuje. Ona je samo empirijska realizacija načela.

Da je sam Lasić uočio pukotinu u svojoj teoriji vidljivo je iz njegova teksta nakon rada na *Krležologiji*, a riječ je o svojevrsnoj polemici s Frankom – *Hermeneutika individualnosti i ontološki strukturalizam* (Zagreb, 1994). Rad nosi podnaslov “Prilog teoriji književne znanosti”, dok bi možda trebao sugerirati da je riječ o korekciji vlastite teorije ontološkog strukturalizma, i stvar bi bila jasnija. Lasić prigrljuje Frankova stajališta (Frank, 1994) jer ovaj brani ideju individualnosti, ideju subjekta, koju su ideju suvremene teorije – strukturalizam, poststrukturalizam, analitička filozofija, postmodernizam – dovele u pitanje. Lasić je – u ekstenzivnom i kritičkom prikazu Frankove knjige – ponajprije usredotočen na tri problema: 1) što je hermeneutika individualnosti, 2) je li moguće pomiriti suvremene književno-teorijske koncepcije, 3) na koji način može hermeneutika individualnosti koristiti ontološkom strukturalizmu, navlastito u prevladavanju neohegelijanstva; ovo potonje pitanje za Lasića je najvažnije.

Naglašeno je da je Lasićev prikaz Frankove knjige ekstenzivan, uz neke kritičke, ipak minimalne, primjedbe, jer Lasiću odgovara Frankov pojam

hermenutike individualnosti, čije početke ovaj nalazi u Schleiermacheru, a danas još uporabive. Ona je usidrena u par *kazivog-nekazivog* kao opozicija pojedinačnog i općeg, što je, čini mi se, samo drugačiji “prijevod” de Saussurea: “kazivo” određuje horizont individue, ali ga ne može svesti na sebe, jer individuum dolazi “sa strane” nekazivog, pa je konkretan čovjek jedinstvo kazivog i nekazivog. Dok je kazivo opće, norma, nekazivo su nepriopćivi iskazi koji još nisu upisani u opće; ono je po svom ontološkom statusu individualno sebstvo, koje je Sartreov *néant*, ništenje (koje će biti kasnije u radu elaborirano), dakle negacija koja stvara bitak, kazivo. Tako Lasić zaključuje da je “nekazivo” ono “individualno koje je stvorilo opće, ali je izvan općeg, i po kojemu se opće uzdiže u život jer ima individualno utemeljenje i mijenja smisao” (Lasić, 1994: 10). S obzirom na to da je individualitet otvoren prema ukupnosti svega, on je zapravo transcendentalna “okvirna” šupljina koja se tek treba “napuniti”. Zato je on razlika, sloboda, nepredvidivo.

Frank u raspadu prosvjetiteljskog modela, u kojemu subjekt živi samosvjesnom puninom identiteta, vidi ulazak vremena, povijesti u subjekt, što je nagnalo subjekt da se otuđi u Drugom (svom objektu) kojeg je sam stvorio, te da bi ponovno došao k sebi mora se od njega odvojiti. Više nema modela zrcaljenja, nego proces kruga; Ja – Drugo – vraćeno Ja. To je, kao što je poznato, u punom smislu došlo do izražaja u Hegela: “subjekt postaje slobodan supstancije koja se diže do sebe u apsolutnoj spoznaji sebe” (Lasić, 1994: 11). Reakcija na tu teoriju pojavila se u tri osnovne hermeneutске orijentacije. Prva je bila “kantovstvo bez transcendentalnog subjekta” (P. Ricoeur) – primjeri C. Lévi-Strauss, M. Foucault – a Lasić ga preimenuje u “hegelijanstvo bez transcendentalnog subjekta” (isto:12); drugo je tradicija Schleiermacherove definicije hermeneutskog kruga, preko Diltheyeve duhovnopovijesne hermeneutike do Heideggerove egzistencijalne hermeneutike, koja je u ovom kontekstu najvažnija, jer je pokazala da usidrenost u povijesni i jezični bitak prethodi svakom racionalnom poimanju, odnosno da je način refleksije predodređen čovjekovom usađenošću u temporalni svijet čije značenje postoji prije nas (ali još ne za nas, rekao bih), a mi ga pred-refleksivno i prešutno dohvaćamo. Književnost bi, dakle, bila prodor u tu ukorijenjenost u bitku. Iz te premise kreću dvije linije: jedna je hermeneutika polisemije (Derrida), koja se donekle prevladava relativizmom (Gadamer, Ricoeur), a druga linija je hermeneutika diseminacije usredotočena na lukavstvo uma da izbjegne relativnost (Derrida, Lacan; usp. Lasić, isto: 16–17). Ti Frankovi izvodi uvod su u treću tendenciju – hermeneutiku individualnosti koja se

oslanja na Poredak (kazivo, struktura) i individuum koji je čista negacija, nesvodivost, sloboda. Oni su nepomirivi, ali jedan bez drugoga realno ne postoje. A Frank drži da se ona začela Schleiermacherovom koncepcijom “divinacije” – individualno, stil. Ovdje mi se čini da ne bi trebalo samo tako zanemariti Lacana, te bi “korekcija” Lacanom nesumnjivo dala rezultata.

Drugo pitanje koje Lasić problematizira jest diskrepancija između suvremenih “ezoteričnih” teorija i većine književno-znanstvenih praktičara, analogno između većine “prosječno”-književnih ostvarenja i malog broja književnih eksperimenata. To Lasić tumači u skladu sa svojim antitetičnim paradoksalnim antinomijama: on je inherentan stanju znanosti o književnosti, te je kontradikcija između prakse i teorijskih “imperativa” u njenom temelju. Svjestan tih kontradikcija i u svojoj *Krležologiji*, Lasić je potaknut na dijalog s Frankom, odnosno s njegovom hermeneutikom zbog obaju razloga – iz pitanja, naime, što je to književna znanost (sveukupnost razmišljanja ili jedna metoda); kakva je priroda književne znanosti (dihotomična ili sintetična). Na prvo pitanje – o specifikumu književne znanosti – Lasić kuša odgovoriti dvjema varijantama. Prva je da je književna znanost sveukupnost razmišljanja o književnosti, ili se ona svodi na jednu metodu koja ju konstituira. Ako je riječ o jednoj (totalizirajućoj) metodi, tada ta Metoda odbacuje druge, ostale metode, u čemu se krije njena slabost, odnosno moglo bi se reći njena doktrinarnost, ili je pak riječ o metodološkoj raznolikosti, pa je na kraju sve “totalizirana” sinteza u kojoj je sjedinjenje ontološki stav, struktura, individualni projekt i povijesna vizija (usp. Lasić, isto: 28). Ako se pak kontradikcija pokušava prevladati poštivanjem metodološke raznovrsnosti, a ne “usisavanjem”, tada će se pojaviti dijada: pragmatička klasifikacija vs sistematizacija. Naime, ne može se ostati na pukoj raznovrsnosti radi moguće disperzije, pa se ona “sređuje” ili pragmatičkom klasifikacijom, stvaranjem “žanrovskog poretka”, čime se ukida nered i beskonačnost – to je metoda propedeutičkih uradaka (sređivanje, usustavljenje), ili deduktivnom sistematizacijom koja empiriji pristupa s gotovom teorijskom shemom. Takav tip je nužno kontradiktoran, jer je i zatvoren i otvoren, dovršen i nedovršen, stabilan i procesan. A takav je i ontološki strukturalizam, uz napomenu što nema samo ambiciju biti književnoznanstvena metoda, nego i svijest književne znanosti o sebi samoj, pa u tom i jest njegova najdublja kontradikcija. Kao samosvijest on uvažava apsolut, vrijednost svake metode, a kao istraživačka metoda sebe vidi kao ostvarenje apsoluta. S obzirom na vlastito iskustvo s *Krležologijom*, Lasić sada uočava dvije opasnosti; prva je neohegelijanska taksonomija, odnosno “svođenje” na postojeće arhe-

tipove, pa dio empirije može “iscuriti”; drugo, prevelika vjera u vlastita sređivanja u dobroj mjeri ignorira rezultate pragmatičke klasifikacije.

Drugi segment Lasićeva dijaloga s Frankom jest u vezi s prirodom književne znanosti – dihotomičnosti ili sinteze. Osnovna je ranjivost Lasićeva sustava ta što on književnu strukturu shvaća kao slobodu, a ne kao proizvod i konstrukciju, shemu; uz to što mu je i čovjek struktura. Lasić uvodi četiri osnovna kontradiktorna odnosa između književne znanosti i predmeta (književnosti): mehanički ili teleološki predmet, struktura ili idiolekt, totalizacija ili kompenzacija, racionalna konstrukcija ili intiman doživljaj. Lasić to obrazlaže na sljedeći način. Glede prvoga, književna znanost promatra predmet kao mehanički sustav i maksimalno se približava ostalim eksperimentalnim znanostima. Nasuprot tome, tip promatranja koje predmet poima kao nešto što ima značajke subjekta u biti se svodi na “razgovor” književne znanosti (kao subjekta, slobode) sa samim sobom uz posredovanje “predmeta”, kao i obrnuto, pa je dijalog “dvojni monolog”. Prema Lasiću, ontološki strukturalizam ne prihvaća tu dihotomiju, jer bi time nužno priznao da postoji, posebno, refleksija strukture o sebi, i posebno (odvojeno) razmišljanje o predmetu. To mora tako biti u Lasićevoj metodi jer svaka arhetipska metoda, s obzirom na to da je znanstvena svijest, nužno u sebi sadržava mogućnost sinteze objašnjenja i razumijevanja, pa ontološko-strukturalistička metoda živi kao jedinstvo jednog i drugog, analize i sinteze, s čime se možemo složiti, ali se aporija u Lasića događa na dubljoj razini, “prije” ove, u izjednačavanju i identifikaciji ontološkog i strukture, telosa i metode.

Druga dihotomija – unutar prirode književnosti – jest struktura ili idiolekt. Dihotomija koju sadrži predmet književne znanosti podrazumijeva pitanje cilja znanosti o književnosti: otkrivanje općih “zakona” književnosti ili ispitivanje pojedinog književnog fenomena. Tu dijadu Lasić promatra kao odnos između strukture i idiolekta, za koje termine Lasić drži da su bolji od termina suvremene hermenutike, pa i Frankovih pojmova “kazivo” i “nekazivo”. Strukturu, naime, Lasić definira kao “totalitet koji je slobodan i antitetično postavljen, a čije se dihitomične komponente podvrgavaju principu totaliteta”, ili drukčije, “struktura je čovjek kao univerzalno biće” (isto: 41), ali je struktura Lasiću podjednako i univerzalni sustav znakova, kodova, pravila. Termin idiolekt obasiže “zakon” pojedinačnoga djela (Eco), *parole*, individualni stil (Frank), koji kao “bitak-za-sebe” sartrovski djeluje iz “ništa” (koji se tek treba stvoriti), “čista negativnost individualnog subjekta koji stvara smisao i bitak” (isto: 43). Dakle, prema Lasiću, ontološki strukturalizam odgovara na pitanje cilja književne znanosti tako da tvrdi kako je

on u sintezi prije naznačenih obaju konstituenata, sintezi naime univerzalnog i individualnog, odnosno strukture i idiolekt. Međutim, dok hermeneutika individualnosti svoje premise primjenjuje na uvidu u konkretnu pojedinačnost, ontološki strukturalizam nastupa *iz* svoje teorijske zgrade, pa je on “zarobljenik svog sistema” (isto: 44), bježi od subjektivnoga “zavođenja”. Lasićevi arhetipovi, kao što sam veli, našli su se pred dilemom totalizacije ili kompenzacije (čini mi se ta su ti pojmovi “neililirani”): svodi li se cilj književno-znanstvena razmišljanja na jedinstvo, ili je cilj u raspršivanju značenjskih cjelina, a to je “kretanje” Lasić u *Krležologiji* nazvao immanentnom poviješću strukture.

I četvrta dihotomija koja prožima književnu znanost – racionalna konstrukcija ili intimni doživljaj – otkriva, prema Lasiću, dilemu: treba li književna znanost biti stroga racionalna konstrukcija ili je pak ona i intiman doživljaj. I tu iskrsava “borba” između “eksplikativne” znanosti (pri čemu valja opisati načela “strove znanosti”) i književne kritike bazirane na ukusu (pri čemu treba opisati “teoriju ukusa”). U *Krležologiji*, upozorava Lasić, svaka intencionalnost odvija se kroz tri komponente: misao, kultura, intima, i to su kategorijalna apriornost, erudijska apriornost i doživljajni kompleks. Ovdje hermeneutika individualnosti upozorava da treba biti oprezan prema tom pravilu, a treba biti oprezan već i iz same kategorije “ukusa” koji ne dolazi iz “nultog stupnja” nego iz iznjegovanosti.

Treće poglavlje ove Lasićeve rasprave je najvažnije jer izravno upozorava na nedostatke ontološkog strukturalizma kao metodologije. Ne kaže Lasić slučajno da je ontološki strukturalizam “puki pleonazam, odnosno da je ta sintagma bez smisla” (Lasić, 1994: 53), s čime se potpuno možemo složiti. To znači da je *eo ipso* svaki strukturalizam ontološki jer mu je stalo da spozna strukturu bitka, a “sintagma bez smisla” znači da strukturalizam u najboljem slučaju može biti operativna shema sasvim pragmatične i relativne naravi. To je uostalom termin U. Eca koji ga je oprimjenio na analizu Cl. Lévi-Straussovih analiza mitova, pa – veli Eco – kad je Lévi-Strauss došao do koda kodova, on u biti dolazi do dedukcije ontološkog strukturalizma. Kako je Lévi-Strauss operativna pravila pretvorio u univerzalna, u dedukciju, dobio je vrijednost apriornog oblika svega postojećeg. Tu varijantu ontološkog sistema Lasić naziva varijantom hegelijanstva, dok to Ricoeur naziva “kantizam bez transcendentnog subjekta”, čemu se Lasić, “zajedno” s Jamesonom, suprotstavlja, nazivajući to hegelijanizmom, jer je riječ o osnovnim kategorijama realnosti, bez obzira na njezinu posebnu formu (usp. Jameson, *Političko nesvjesno*). Treba li to “natrag” vratiti Kantu ili “ostaviti”

kod Hegela, s obzirom na kategorije realnosti i kategorije apstraktnosti, vidjet ćemo. A slično je i s Foucaultovom “arheologijom”, ili kako Lasić veli, riječ je o “nesvjesnom hegelijanstvu”, jer njegovi postupci proturječe hegelijanskom modelu. Na taj način “nesvjesno hegelijanstvo” želi izbjeći antinomiju koja se stalno vraća: ako je izvor svega struktura, onda će individuum biti samo njezin; ako je izvor svega individuum, onda će struktura biti samo njegova trenutačna tvorevina. Ontološki strukturalizam, naprotiv, nastojao je na sintezi: čim se jedna načelno “univerzalna” struktura ostvari ona postaje konkretizacija i gubi svoj karakter univerzalnosti, nije više Hegelov apstraktni identitet, ili Greimasov paralelogram.

Pitajući se je li moguće zamisliti takvu strukturu koje će odrediti pravila koja vrijede za cijelu realnost, Lasić odgovara da ga je proučavanje književnih djela, političke povijesti, socijalnih problema, kulture, dovelo do zaključka da postoji niz struktura, ali da ni jedna od njih nije funkcionirala kao struktura strukturâ, koja bi mogla biti njihov Zakon. Rješenje je Lasić našao u Hegelu, odnosno u tezi da struktura, kao slobodan duh, želi sebe potpuno ostvariti, uz Sartreovu korekciju da slobodno biće (čovjek) nikada ne postaje totalizirani totalitet. To je stvorilo temeljnu antitezu. Dakle, struktura je zamišljena kao totalitet koji je nastao iz sudara individue s “nestrukturiranim” bićem strukture. Ali i kad je konstituirana struktura ne svodi potpuno individuum na sebe, nego on zadržava razliku koja dovodi u pitanje strukturu. Prema Lasiću, struktura je nastala od subjekta, i baš zato ona nije puki objekt, nego kao “zarobljenik svoje slobode” (isto: 62) ona je kontradiktorno biće: s jedne strane, naime, sloboda joj nudi mogućnost da potpuno ispuni svoj lik, identitet, sebe apsolutnu, čime dokida slobodu; s druge strane, sloboda joj određuje da ostane sloboda, to jest da se otimlje krajnjem dovršenju. Slijedi dakle da je struktura dihotomija u jedinstvu, temeljni rascjep. Kako je to, prema Lasiću, univerzalno načelo, znači da “u ljudskom svijetu nema ničega što ne bi postojalo kao dihotomično jedinstvo” (isto: 62). U svom izvornom obliku ona je Hegelov apstraktni identitet strukture ili Greimasov paralelogram; s njom počinje i završava imanentna i empirijska povijest strukture, ona je znači stalno prisutna i odsutna. Taj krug (koji je kao krug “zatvoren” pa se pita kako iz njega izići, budući je sve “otvoreno”), taj proces Lasić zove imanentnom poviješću strukture i na svakom nivou ostvarenja “pojedinačno opće”, čiji najkonkretniji oblik jest idiolekt, dok prvu aktualizaciju čine arhetipovi, i to četiri arhetipa preko kojih struktura nastoji “doći do sebe”, od kojih dva (simplificirana i harmonična struktura) čine pol “umjerenosti”, a druga dva (ekstatična i disperzivna struktura) pol

“neumjerenosti”. Razvoj nije “kontinuitetan” ili “sintezan”, jer i dalje postoji kontradiktornost, i ne može sebe totalno ostvariti i spoznaje sebe kao nedovršenost. Tu svijest o sebi Lasić zove metastrukturu (teorija strukture), a to nije ništa drugo nego imanentna povijest strukture – određena realizacija i određena svijest o toj realizaciji. Nasuprot toj slici imanentne povijesti strukture stoji beskonačno polje empirije, pa sudar strukture s empirijom Lasić imenuje “strukturni rez ili skok” (isto: 67). U empiriji se formiraju povijesni modeli i individualni oblici, odnosno konkretizacije strukture.

U svojevrsnom zaključku Lasić sam veli kako ontološki strukturalizam valja ocijeniti kao varijantu hegelijanstva, revidiranoga u smislu dijade i paralelograma, pa ćemo tim tragom ići i u kritičkom razlaganju. Naime, temeljni oblik strukture Lasiću se nadaje kao dijada: nema dovršenosti, sve je dovršeno, pa s tim u skladu ni arhetipovi nisu postavljeni u lanac trijada, koji bi zarvšio sintezom, nego su sa svojim modalitetima razvijaju kao “četverotaktna serija” neuspjelih pokušaja u kojima svaki nastoji prevladati fundamentalnu dijadu (usp. isto: 69). Slično se ponaša i metastruktura (teorija strukture), a empirijska povijest najviše produbljuje antinomije. Lasić dakle uočava slabosti i vrijednosti ontološkog strukturalizma, ali slabosti preobrće u prednosti u slučaju dijalektičke igre. No, držim da nije glavni problem ontološkog strukturalizma u toj dijalektici koja je “nesvodiva” do kraja, nego je aporija u uopće tako postavljenoj tezi, koja bi, prema mojemu sudu, težila “prebacivanju” iz filozofije (i arhetipova) na metodu i epistemologiju. I sam Lasić osjeća da bi to mogla biti najveća opasnost za ontološki strukturalizam. On to imenuje “taksonomskom egzemplifikacijom” (isto: 71), a ona bi se mogla definirati kao postupak kojim se život strukture/subjekta supstancije kristalizira kao vertikalna i horizontalna serija čvrstih i jasno određenih oblika” (isto:71–72). Pritom “nestaje” nečela imanentne povijesti. Po toj logici taksonomijska egzemplifikacija “ukrućuje vrtlog”, zaustavlja identitet u nekom liku i svoj smisao nalazi u sistematizaciji, klasifikaciji, pa je dakle taksonomijska egzemplifikacija “nošena strašću reda i identiteta” (isto: 74), u čemu ne vidim ništa “jeftino”, iako Lasić implicite upućuje primjedbom o mogućem “lijepljenju etiketa” predmetu/svijetu koji (ona) ispituje. U tom smislu hermeneutika individualnosti upozorava ontološki strukturalizam od opasnosti taksonomijske egzemplifikacije, otriježnjujući ontološki strukturalizam od “gornje” (teorijske) i “donje” (empirijske) opasnosti “svođenja”.

Iz navedene elaboracije proizlazi – da anticipiram zaključak koji bi trebao slijediti nakon kritičke analize – da je temelj Lasićeve zgrade u biti

metafizički (na koje metafizičke entitete upućuju i česta pisanja nekih pojmova velikim slovom: Smisao, Struktura, itd.), da u njenoj osnovici stoji transcendentalnost kao jedino, prvo i početno načelo – koje načelo je ovdje prije neka vrsta Boga nego pače Logosa – pa je, dakle, riječ o ontološkom određenju, određenju bitka “prije” bića, esencije prije egzistencije – na što bi se pobunili i neki njegovi učitelji od Pascala, Kierkegaarda, do Unamuna i Sartrea - iz čega slijedi da se kreće smjerom “čiste” filozofije, točnije arhetipovima tumačenima Hegelom. Iz toga bi konzekventno slijedilo da jedino ontološki strukturalizam može doći “na kraj” sa svijetom, donekle ga “pospremiti” i “svladati”, pri tom “upijajući” sve izvanjsko (Lasić, 2001: 222, 234). Druga strana, metodološka, ona koja bi trebala naznačiti epistemološke, u užem smislu književnopovijesne i književno-kritičke, interpretacijske (riječ je o tumačenju), a ne čisto teorijske, obrise i “naputke”, u tom dakle smislu Lasićeva teorija ne ocrtava “nikakvu metodu”, ili u najboljem slučaju “autoteleološku kružnu metodu”, jer se stalno vraća transcendentalnom označenom kao prvom i jedinom pred/konstitutivnom načelu konstituiranja, a sve ostalo su “priručni” modaliteti, pa ispada da Struktura (Duh, Bog) ne samo da rađa čovjeka, slobodu, empiriju, nego u svim detaljima i određuje njenu egzistenciju. Paradoks je da se “iznutra”, iz transcendentalnog (iz “predpredmeta”) određuje i “metoda” kao način ostvarenja i postojanja uopće, a ne znanstvena metoda u užem smislu riječi, neovisna od predmeta.

LITERATURA

- Biti, V., *O ontološkom strukturalizmu*, Književne Republika, V, 10–12/2007: 9–14.
 Biti, V. / Ivić, N. / Užarević, J., ur., *Trag i razlika*, MD, Zagreb, 1995.
 Frank, M., *Kazivo i nekazivo*, MD, Zagreb, 1994.
 Frye, N., *Anatomije kritike*, Zagreb, 1979.
 Gadamer, H. G., *Istina i metoda*, VM, Sarjevo, 1978.
 Hegel, G. W. F., *Fenomenologija duha*, Ljevak, Zagreb, 2000.
 Hegel, G. W. F., *Enciklopedija filozofijskih znanosti*, VM.-Svjetlost, Sarajevo, 1987.
 Jameson, F., *Političko nesvjesno*, Beograd, 1984.
 Kant, I., *Kritika praktičkog uma*, Naprijed, Zagreb, 1990.
 Kant, I., *Kritika moći suđenja*, Beograd, 1975.
 Kojève, A., *Kako čitati Hegela*, VM, Sarajevo, 1990.
 Lasić, S., *Mladi Krleža i njegovi kritičari*, Globus, Zagreb, 1987.
 Lasić, S., *Krležologija, V.*, Globus, Zagreb, 1993.

Lasić, S., *Hermeneutika individualnosti i ontološki strukturalizam*, Durieux, Zagreb, 1994.

Lasić, S., *Iz moje lektire. Portreti*, Globus, Zagreb, 2001.

Lasić za i protiv, Republika, L, 1–3/1994: 40–60.

Levinas, E., *Totalité et Infini*, Haag, 1961. (VM, Sarajevo, 1976.)

Milanja, C., *Slijepa pjege postmoderne*, SGI, Zagreb, 1996.

Milanja, C., *Lasićev Barac*, Književna Republika, V, 10–12/2007, 15–20.

Osamdeseta obljetnica Stanka Lasića, Republika, V, 10–12/2007, 3–74.

Paiget, J., *Le structuralisme*, PUF, Paris, 1974.

Sartre, J.-P., *L' être et le néant*, Gallimard, Paris, 1943.

Sartre, J.-P., *Critique de la raison dialectique*, Gallimard, Paris, 1960.

Primljeno 9. siječnja 2008.

SUMMARY

LASIĆ'S ONTOLOGICAL STRUCTURALISM AS A METHOD

Cvjetko Milanja

Being a “description” of Lasić’s method of ontological structuralism, this paper tries to find the aporias and show that, on the one hand, it is difficult to talk about a literary-scientific method in strict, narrower terms, and on the other about the dialogue between “master and slave” in wider terms – the problem arises out of the “position” of the subject in a “narrative-philosophical” sense, which is based in a transcendently denoted, where the foundations of the aporia originate from.

Key words: Stanko Lasić, ontological structuralism, methodology